

Інтелектуальна стерилізація України

«Народ, який не здатний захищати свій розум, не вартий називатися народом.»

Володимир Вернадський, 1943 рік

І. Теоретична концепція «інтелектуальної стерилізації» та критичний аналіз факторів у сфері освіти і науки

Анотація

Стаття аналізує концепцію «епістемологічної війни» Ліндона Ларуша (1922-2019) як фундаментальний онтологічний конфлікт між двома парадигмами пізнання: платонівсько-лейбнізівською (креативна людська здатність до наукових проривів і прогресу) та аристотелівсько-емпіричною (редукція знання до сенсорного досвіду, що веде до стагнації та олігархічного контролю).

Епістемологія (від грец. *episteme* — знання, *logos* — вчення) — це розділ філософії, що вивчає природу, джерела, структуру, межі та критерії знання, а також сам процес пізнання, відмінність між вірою та знанням, та як ми обґрунтовуємо свої переконання. Вона досліджує, що таке знання, як ми його отримуємо (через розум чи досвід, як у **раціоналізмі** чи **емпіризмі**) і що робить його достовірним, часто синонімічна з терміном **гносеологія** (теорія пізнання).

У контексті України після 1991 року конфлікт проявляється через процес «інтелектуальної стерилізації» — системне обмеження відтворення інтелектуального капіталу шляхом хронічного недофінансування освіти та науки, бюрократичних бар'єрів, еміграції талантів і воєнних криз (з 2014 та 2022 років). Теоретична модель стерилізації ґрунтується на концепціях людського капіталу (Беккер, Сакс) і доповнюється критикою імплементації Болонського процесу як механізму стандартизації, що сприяє деградації якості освіти та мімікрії реформ. Без системних змін до 2030 року прогнозується подальша інтелектуальна деградація України і перетворення її в інтелектуальну «пустелю».

Ключові слова: епістемологічна війна, платонівська парадигма, аристотелівська концепція, інвестиції в науку, інтелектуальна стерилізація, Болонська система, еміграція, фінансування науки і освіти, зарплата науковців і викладачів.

1 Суть і концепція «епістемологічної війни» за Ліндоном Ларушем

За американським вченим Ліндоном Ларушем, «епістемологічна війна» — це фундаментальний, онтологічний конфлікт між двома парадигмами пізнання світу [1]:

Платонівсько-лейбнізівська лінія: Людина — творець, здатний до креативних стрибків розуму (аксіоматичні революції), що ведуть до наукових проривів, зростання енергоспоживання, інвестицій у науку та процвітання (шлях творців).

Аристотелівсько-емпірична лінія: Людина — біологічна машина, знання обмежується статистикою та чуттєвими стимулами, креативність — ілюзія; економічно це скорочення населення, борги, кризи (шлях лихварів).

Ларуш називав «епістемологічну війну» єдиною справжньою війною, бо всі інші (військові, економічні) — лише її наслідки. Війна ведеться за контроль над людським розумом: чи буде він вільним для прогресу, чи зведеним до гедонізму та страху.

Вона триває понад 2000 років (з античності, але інтенсивно з XI століття через Венеціанську республіку). Веде її **венеціанська чорна аристократія** — олігархічні родини (200–250), що контролювали Венецію через Раду десяти, а після 1797 р. (падіння республіки у війні з Наполеоном) мігрували з капіталами до Амстердаму, а з XIX століття — до Лондона, де осіли в Сіті.

Лондонське Сіті (автономне «місто в місті» з власним мером, поліцією та законами) сформувалося в XII столітті (офіційно з 1191 р., але корені з 1067 р. після норманського завоювання). Венеціанський вплив посилювався в XIV–XV ст. через торгівлю та банківські практики (подвійний облік з Італії), а повна інтеграція «чорної аристократії» — після 1797 р., перетворила його на глобальний фінансовий центр для олігархічного контролю.

На території України «епістемологічна війна» почалася інтенсивно **після 1991 р.** (розпад СРСР): перехід до емпіричної моделі через приватизацію, борги МВФ та олігархізацію, що заблокувало креативний розвиток.

Мета війни проти України — перетворити країну за допомогою моделі «інтелектуальної стерилізації» (обмеження генерації/передачі знань через недофінансування освіти, еміграцію мізків, бюрократію та війну з 2014/2022 рр., втрата 500 тис. студентів і 12 тис. викладачів) до «інтелектуальної пустелі» (повна деградація: розрив менторства, втрата інновацій, залежність від зовнішнього контролю). Це послаблює націю, роблячи її сировинним придатком глобальної олігархії, замість шляху творців (розвиток науки, енергетики, космічних досліджень).

Розглянемо процеси «інтелектуальної стерилізації», стан освіти і науки в Україні.

2 Визначення концепції

Концепція «інтелектуальної стерилізації» є метафоричним конструктом, що описує процес штучного або системного обмеження репродуктивності та відтворення інтелектуального капіталу нації. У контексті України цей термін охоплює феномен, подібний до «відтоку мізків», але з акцентом на стерилізацію, як повне блокування циклу генерації, збереження та передачі знань. На відміну від класичного «відтоку мізків», де еміграція є домінуючим механізмом, інтелектуальна стерилізація включає комплекс факторів:

- *хронічне недофінансування освіти та науки;*
- *бюрократичні бар'єри;*
- *війна як каталізатор еміграції;*
- *неефективні реформи, що призводять до деградації інституцій.*

Теоретично концепція ґрунтується на теоріях людського капіталу Г. Беккера [2] та концепції «кровообіг мізків» А. Сакса [3], адаптованих до пострадянського контексту.

У випадку України стерилізація проявляється як «самознищення» потенціалу. За даними Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) [4], з 2022 року війна прискорила еміграцію 30% випускників шкіл та значної частини академічної еліти, перетворюючи тимчасовий відтік на незворотну втрату. Це не лише кількісна втрата (понад 500 тис. студентів та 12 тис. викладачів, що опинилися за кордоном), а й якісна — розрив ланцюгів менторства та інновацій.

3 Теоретичний розвиток концепції

Інтелектуальну стерилізацію як теоретичну модель можна представити у вигляді циклічної структури:

- *генерація знань (освіта та наука);*
- *збереження (інституційна стабільність);*

- *відтворення (передача молодому поколінню).*

Порушення будь-якої ланки призводить до «стерилізації». У глобальному масштабі це подібне до євгенічних практик ХХ століття, де стерилізація застосовувалася для «очищення» популяції, а тут – **для економічного та політичного послаблення нації.**

У контексті України модель ілюструється тривалою кризою: війна з 2014 року посилила еміграцію науковців (за оцінками, 20–30 % академічної спільноти виїхали), а пандемія COVID-19 та реформи додали системних вад. Теорія «марнування мізків» доповнює модель, пояснюючи, як емігранти втрачають кваліфікацію за кордоном, а країна – потенціал.

Для моделювання можна використати рівняння динаміки людського капіталу:

$$H_t = H_{t-1} \cdot (1 - d) + i$$
, де H – запас знань, d – коефіцієнт відтоку (для України ~ 0.25), i – інвестиції (недостатні, $\sim 0.4\%$ ВВП на науку). Результат: експоненційна деградація H .

Ця концепція не лише описова, але й прогностична: без втручання до 2030 року Україна ризикує втратити 50% наукового потенціалу, перетворившись на «інтелектуальну пустелю».

4 Освіта і наука в Україні: стан та виклики

Освіта та наука в Україні традиційно були сильними сторонами (радянська спадщина), але нині перебувають у кризі. За даними Міністерства освіти і науки, у 2025 році понад 510 тис. студентів навчаються за кордоном, а 12 тис. викладачів емігрували [4]. Війна зруйнувала інфраструктуру (понад 3 тис. закладів пошкоджено), а бюджет на науку становить лише 0.2% ВВП – удвічі менше за середньоєвропейський показник.

Ключові виклики:

- *демографічна криза – народжуваність падає, еміграція молоді;*
- *цифрова прірва – лише 40% університетів мають повний онлайн-доступ;*
- *корупція в атестаціях.*

Це створює порочне коло: низька якість освіти → еміграція талантів → подальша деградація.

Критичний аналіз Болонської системи

Болонська система (впроваджена в Україні з 2005 року) обіцяла гармонізацію освіти, мобільність та кредитно-модульний підхід. Однак критика фокусується на поверхневій імплементації: ECTS — *Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система*, яка є інструментом для вимірювання та накопичення навчального навантаження студентів та «бакалавр-магістр», введена формально, без сутнісних змін.

Основні недоліки:

Стандартизація проти глибини. Зменшення аудиторних годин (до 60% самостійної роботи) призвело до «дипломів без знань», як зазначають критики. Університети копіюють форми, ігноруючи зміст, що посилює «відтік мізків».

Залежність від держави. Університети залишаються бюрократично керованими, без автономії. За даними Британської компанії суспільного телерадіомовлення (BBC), через 5 років після впровадження реформа розчарувала 70% учасників через відсутність фінансування.

Мімікрія та маніпуляція. Як пише Detector Media, Болонська система в Україні – «мімікрія», де модулі заповнюються «водою», а дипломи не визнаються за кордоном. Плюси (мобільність) затьмарені мінусами: зростання безробіття серед випускників (25%) через невідповідність ринку [5].

Критичний аналіз показує, що Болонська реформа, замість стимулювання, прискорила стерилізацію, перетворивши освіту на «конвеєр» низько якісних кадрів.

5 Оплата праці і завантаження викладачів і науковців

Низька зарплата – ключовий драйвер еміграції. В Україні викладачі отримують мінімальні оклади, що не покривають витрати на життя (середня зарплата ~20 тис. грн/міс.). Це демотивує, призводячи до «втечі» 40% молодих науковців [6].

Фактори: хронічне недофінансування (освіта – 5% ВВП, але неефективно розподілено) та інфляція (2025: ~10%).

Порівняльний аналіз оплати праці

Для ілюстрації наведено середні річні брутто-зарплати університетських професорів (дані на 2025 рік, у USD для порівняння; 1 USD ≈ 41 UAH, 4 PLN, 1.37 CAD).

Країна	Середня зарплата професора (USD/рік)
Україна	22,000 – 24,000
Польща	50,000 – 52,000
Канада	95,000 – 100,000
США	115,000 – 155,000

У Польщі мінімальна зарплата для повних професорів вдвічі вища за українську.

У Канаді середня – 96,507 CAD (~70,000 USD), з бонусами до 130,000 CAD.

У США – 114,792 USD, з варіаціями за престижем (Stanford: ~230,000 USD).

Різниця (у 5–7 разів) пояснює еміграцію: український професор може подвоїти дохід у Польщі, учетверо – у Канаді [6]. Це не лише економіка, а й стерилізація: таланти «стерилізуються» в Україні через бідність.

Інтелектуальна стерилізація України – це не абстрактна загроза, а реальний процес, де Болонська система, низька оплата та криза освіти/науки блокують відтворення знань. Порівняння з Польщею, Канадою та США підкреслює структурну нерівність: Україна втрачає еліту, не маючи ресурсів для утримання.

Для протидії потрібні:

- *реформи фінансування (до 7% ВВП на освіту);*
- *справжня автономія університетів;*
- *програми «brain circulation» (кровообігу мізків).*

Без дій стерилізація стане незворотною, підірвавши відновлення нації. Майбутні дослідження мають моделювати сценарії, але ключ – у негайних інвестиціях у людський капітал.

6 Розширений теоретичний розвиток концепції

Порівняння оплати праці викладачів у Польщі, Канаді, США та Україні підкреслює економічні драйвери еміграції. Висновки пропонують стратегії для перетворення «відтоку» на «циркуляцію» мізків.

Концепція «інтелектуальної стерилізації» описує процес блокування відтворення інтелектуального капіталу нації, подібний до біологічної стерилізації, але в соціально-економічному контексті. В Україні це проявляється через масову еміграцію кваліфікованих кадрів, спричинену війною, економічною кризою та неефективними реформами. За даними 2025 року, індекс «відтоку мізків» становить 8.4 (з 10), що вказує на високий рівень еміграції, з потенційним скороченням населення до 28.9 млн протягом 15 років. Розширення моделі інтегрує сучасні теорії «відтоку мізків», акцентуючи на пострадянському контексті, де еміграція науковців після розпаду СРСР призвела до зниження виробництва докторів філософії — PhD¹.

¹ PhD (Doctor of Philosophy) – це найвищий освітньо-науковий ступінь у більшості країн світу, що засвідчує глибокі знання та вміння проводити самостійні оригінальні наукові дослідження, а в Україні цей ступінь (Доктор філософії) є сучасним аналогом колишнього ступеня кандидата наук, здобувається

Теоретична модель «інтелектуальної стерилізації» тепер розширюється за межі базової циклічної структури (генерація, збереження, відтворення знань) шляхом інтеграції теорій «відтоку мізків» та людського капіталу з акцентом на пострадянські країни. Базуючись на роботах Г. Беккера (людський капітал) та Ф. Док'є («відток мізків» як глобальний феномен) [2,7], модель враховує не лише втрату, але й потенціал «прирісту мізків» через реміграцію. У пострадянському контексті, як показує аналіз еміграції російських науковців після 1991 року, «відтоку мізків» призводить до зниження людського капіталу, зменшуючи кількість докторів філософії-випускників та інновацій.

Розширена модель включає чотири компоненти:

1. *Генерація знань.* Освіта та наука як джерело. У 2025 році війна прискорила еміграцію молоді (18-22 роки), з масовим звільненням з роботи для виїзду, що блокує генерацію. Теорія «відтоку мізків» тут доповнюється теорією «відходи мозку» —марнуванням потенціалу емігрантів.

2. *Збереження капіталу.* Інституційна стабільність. Недофінансування (0.2% ВВП на науку) та пошкодження інфраструктури посилюють втрати, подібно до ефектів на інновації після другої світової війни.

3. *Відтворення та циркуляція.* Передача знань з потенціалом реверсу. Розширення вводить «кровообіг мізків» [8], де еміграція може надати приріст через реміграцію та ремісії, але в Україні домінує відток (6-8 млн виїхали з 2022). Модель враховує зворотню міграцію для накопичення капіталу.

4. *Зовнішні фактори.* Глобалізація та конфлікти. За теорією Док'є, «відток мізків» залежить від ефективності освіти: в Україні низька ефективність призводить до втрат.

Математична формалізація може бути розширена: $H_t = H_{t-1} \cdot (1 - d + r) + i - w$, де H — людський капітал, d — drain rate (~0.25 для України), r — return rate (низький, ~0.05), i — інвестиції (~0.4% ВВП), w — waste factor (марнування через війну). Прогноз: без реформ H впаде на 30-50% до 2030, **перетворюючи «інтелектуальну стерилізацію» на «інтелектуальну пустелю».**

У 2025 році криза поглибилася: 13.1% працездатних втратили роботу, з фокусом на висококваліфікованих секторах. Еміграція науковців ~20-30%, з втратою в усіх галузях, подібно до пострадянської Росії (0.8% щорічно) [9].

Болонська система критикується за втрату традицій, повільність та невідповідність: реформи проводяться непослідовно, без дорожньої карти, посилюючи конфлікти для викладачів. Вона сприяє стерилізації, перетворюючи освіту на формальність без глибини. Низька зарплата (~20-25 тис. UAH/міс.) демотивує, спричиняючи 40% еміграції молодих науковців.

Розширена модель «інтелектуальної стерилізації» інтегрує кровообіг мізків для потенційного реверсу втрат, але в Україні домінує «відтік мізків» через війну, низькі зарплати та вади Болонської системи.

7 Пострадянський хаос і хвилі еміграції

Інтелектуальна стерилізація України в період з 1991 по 2026 рік являє собою системний процес виснаження національного інтелектуального потенціалу через економічний колапс, хронічне недофінансування науки, масову еміграцію фахівців та воєнні руйнування. Цей феномен, подібний до історичних прецедентів геноцидів еліт, призвів до втрати понад 80% наукового кадрового потенціалу з моменту незалежності, зумовивши перехід від пострадянського наукового спадку до периферійного статусу в

після магістратури через аспірантуру та захист дисертації, гармонізуючи українську освіту з міжнародними стандартами.

глобальній системі знань. Аналіз базується на статистичних даних, прикладах інституційних криз та тенденціях еміграції, з акцентом на періодизацію.

Інтелектуальна стерилізація, як концепт, описує не лише фізичне знищення чи еміграцію еліт, але й структурне ослаблення здатності суспільства генерувати знання, інновації та культурний дискурс. В Україні цей процес активізувався після здобуття незалежності в 1991 році, коли розпад СРСР розірвав інтеграційні ланцюги наукової системи, але не супроводжувався адекватними реформами.

За даними Світового банку, витрати на «дослідження та розробки» (R&D) як відсоток ВВП коливалися від 1,16% у 1996 році до мінімальних 0,33% у 2025-му, що значно нижче середньоєвропейського рівня (2,3%). Водночас, індекс «відтоку мізків» зріс з 5,5 у 1995 році до 8,4 у 2024-му за шкалою від 0 до 10 [9].

Розглянемо чотири етапи інтелектуальної стерилізації, ілюструючи прикладами еміграції, деградації інститутів та фінансових криз, аби продемонструвати кумулятивний ефект на національний розвиток.

7.1 Падіння радянської системи в 1991 році відкрило вікно можливостей, але супроводжувалося гіперінфляцією (до 10 000% у 1993-му) та розривом наукових мереж, де 70% проектів залежали від союзних республік. Кількість науковців скоротилася з 200 тис. у 1990 році до 100 тис. до 2000-го, зумовлена низькими зарплатами (еквівалент 20–50 дол. США) та відсутністю грантів. Витрати на «дослідження та розробки», впали з 1,5% ВВП у 1990-му до 0,6% у 2000-му.

У 1990-х понад 5 тис. фахівців з Інституту ядерних досліджень НАНУ (Київ) емігрували до США та Ізраїлю через програми на кшталт «Megabrain» (1992–1995), де американські університети пропонували стипендії у 10–20 разів вищі. Це призвело до втрати експертизи в ядерній безпеці, ускладнивши модернізацію Чорнобильської зони.

Закриття регіональних лабораторій. У 1994–1996 роках розпущено 20% наукових установ НАНУ, через брак фінансування. Бібліотеки та архіви Книжкової палати України (15 млн томів) опинилися без опалення, спричинивши деградацію національної пам'яті. Результат: перша хвиля «відтоку мізків» — 50–70 тис. інтелектуалів, переважно з ІТ та фізики, емігрували до Канади та Німеччини.

7.2 Ілюзія стабілізації та структурна деградація

Економічне зростання (середній приріст ВВП 5–7% щорічно) не торкнулося науки: програма «дослідження та розробки» стабілізувалася на 0,7–0,9% ВВП, але реальні видатки скоротилися через корупцію та пріоритет олігархічних секторів. Кількість докторів філософії скоротилася на 30% за рахунок демографічної кризи (народжуваність впала з 630 тис. у 1991-му до 500 тис. у 2013-му).

У 2009–2012 роках уряд Юлії Тимошенко та Віктора Януковича «оптимізував» 15% інститутів академії наук, перетворивши їх на комерційні структури. Наприклад, Львівський інститут біології НАНУ втратив 40% штату через відсутність грантів, змусивши біологів переходити в агробізнес.

«Оранжева революція» (2004) стимулювала міграцію: 20 тис. програмістів виїхали до Силіконової долини, де зарплати сягали 5–10 тис. дол. на місяць проти 300 дол. в Україні. Компанії як EPAM Systems (заснована українцями) стали глобальними, але Україна втратила потенціал у ІТ індустрії. Друга хвиля еміграції охопила 100 тис. осіб, посилена кризою 2008-го.

7.3 Революція гідності та третя хвиля витоку мізків (2014–2021)

Євромайдан (2014) та анексія Криму/війна на Сході спричинили втрату 20% наукової інфраструктури (Донецький та Кримський університети). Фінансування «дослідження та розробки» впало до 0,5% ВВП, зумовлено дефіцитом бюджету (до 7% ВВП). Еміграція зросла: 100 тис. осіб щомісяця у 2015–2017 роках, серед них 40% з вищою освітою.

Втрата кримських та донецьких установ. Анексія призвела до евакуації 5 тис. вчених; Кримська астрофізична обсерваторія (заснована 1900) втратила 70% обладнання. У Донецьку закрито Інститут кібернетики, переміщений до Києва, але з втратою 50% архівів.

Еміграція медиків та гуманітаріїв. Понад 10 тис. лікарів виїхали до Польщі (зарплати 500–1000 євро проти 200 дол.), а історики — до Канади через гранти на дослідження Голодомору та ін. Це послабило культурний сектор: кількість публікацій українською мовою скоротилася на 25%. Третя хвиля охопила 200 тис. інтелектуалів.

7.4 Повномасштабна війна та прогнозована стерилізація (2022–2026)

Повномасштабне вторгнення РФ у 2022 році зруйнувало 1283 будівлі 160 наукових установ, змусивши емігрувати 80% професорів у східних регіонах. Фінансування *«дослідження та розробки»* — 0,33% у 2022-му, прогноз на 2026 — 0,11% для чистої науки. З 8 млн біженців 47% — з вищою освітою, що у 17 разів перевищує середній показник РФ. Населення скоротилося на 20% з 1993-го (до 42 млн у 2020-му).

У 2022–2023 роках ракети зруйнували 60% лабораторій, де працювали нащадки Курчатова; закрито синхротрон (2023), проданий на металобрухт.

Четверта хвиля еміграції охопила 5 млн емігрантів, серед них 100 тис. докторів філософії до ЄС (Польща, Німеччина). Біоінформатики з Інституту молекулярної біології, що перейшли до Max Planck Society, де зарплати у 10 разів вищі. Прогноз на 2026: продовження втрат через дефіцит 18,4% ВВП, з фокусом на гранти ЄС, але без повернення (лише 10% репатріації).

Інтелектуальна стерилізація України з 1991 по 2026 рік перетворила націю з потужним науковим спадком на донора глобального «відтоку мізків», з втратою 80% кадрового потенціалу та хронічним недофінансуванням. Кумулятивний ефект — економічна залежність, культурний вакуум та загроза національній ідентичності.

Необхідні реформи з інвестиціями 2% ВВП у програму *«дослідження та розробки»* та антикорупційні заходами. Без цього Україна ризикує стати «територією без душі», де інтелектуальний потенціал слугуватиме чужим інтересам, а не національному відродженню. Майбутнє залежить від повернення емігрантів та пріоритизації знань як стратегічного ресурсу.

8 Інтелектуальна стерилізація шкільної освіти в Україні

Інтелектуальна стерилізація шкільної освіти в Україні представляє собою комплексний процес системного ослаблення когнітивного та культурного потенціалу підростаючого покоління через зовнішні агресії, внутрішні реформи та хронічне недофінансування.

Інтелектуальна стерилізація як теоретичний конструкт, запозичений з аналізу колоніальних та тоталітарних практик, позначає навмисне або структурне придушення інтелектуального генофонду нації через освітні інституції. В українському контексті цей процес набуває особливого значення в шкільній освіті — базовому рівні формування когнітивних навичок, культурної ідентичності та критичного мислення.

З 2014 року, а особливо після повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році, шкільна система зазнала подвійного удару: зовнішнього — через окупацію, та внутрішнього — через реформи, натхненні європейськими стандартами, зокрема Болонським процесом. Останній, ініційований у 1999 році для гармонізації вищої освіти в Європі, вплинув на Україну з 2005 року, коли країна приєдналася до Європейського простору вищої освіти (ЄПВО). Хоча Болонський процес безпосередньо стосується вищої освіти, його принципи — компетентнісний підхід, стандартизація та мобільність — проникли в реформу середньої освіти через «Нову українську школу» (НУШ, запроваджену у 2017 році), яка адаптувала європейські моделі для школярів.

Інтелектуальна стерилізація шкільної освіти в Україні проявляється як багатoshаровий процес, де воєнні дії поєднуються з реформами, призводячи до ерозії національної освітньої парадигми.

У неокупованих регіонах стерилізація відбувається через хронічні проблеми: пошкодження 1283 шкільних будівель (збитки \$13,4 млрд), перехід на онлайн-навчання для 62 400 дітей в окупації та загальне падіння якості освіти. Пандемія COVID-19 та війна посилюють нерівність: діти з інвалідністю стикаються з недоступністю дистанційного навчання, а вчителі — з вигоранням та низькими зарплатами (близько 200–300 дол. США). Реформи НУШ, спрямовані на компетентнісний підхід (критичне мислення, співпраця), стикаються з критикою за недостатню підготовку вчителів, особливо в сільських районах, де понад 6000 педагогів не пройшли навчання. Це призводить до поверхового впровадження, де акцент на «грі» (learning through play) не компенсує брак ресурсів, посилюючи відставання від європейських стандартів.

Болонський процес, попри заявлені цілі гармонізації та мобільності, завдав значної шкоди українській освітній системі, зокрема через неадаптоване впровадження, що непрямо вплинуло на шкільну освіту. Приєднання України у 2005 році відбулося без національного консенсусу, що призвело до формального, а не сутнісного реформування.

Перехід до трициклової структури (бакалавр, магістр, доктор філософії) та ECTS (європейська система кредитів) збільшив адміністративне навантаження, знижуючи автономію університетів. За даними NEO Ukraine (2022), НАЯО (Національне агентство з якості вищої освіти) провело понад 1000 акредитацій, але без повної відповідності ESG 2015, що призвело до корупції та фіктивних програм. У шкільному контексті це відобразилося в НУШ: 12-річна школа (з 2017) адаптувала компетентнісний підхід, але стандартизація ігнорувала національні традиції, призводячи до втрати академічної глибини. Критики зазначають, що фокус на «м'яких навичках» (комунікація, співпраця) послаблює базові знання, готуючи учнів до «ринку праці», а не до інтелектуального розвитку.

Болонський процес, як неоліберальна ініціатива, сприяє уніфікації, ігноруючи локальні контексти. В Україні це проявилось в зменшенні ролі української мови та історії в програмах, особливо для меншин (критика закону 2017 щодо мов меншин, що викликала протести від Угорщини та Румунії). Розчаровуючі результати пояснюються невідповідністю логік: європейська модель не враховує пострадянську спадщину, призводячи до «фасадних» реформ. У шкільній освіті це посилює стерилізацію: НУШ, натхненна ЄС, зменшує акцент на національну літературу та історію, сприяючи «глобальним цінностям», але без ресурсів для впровадження, що призводить до поверхневого навчання.

Низька зарплата викладачів (близько 400 дол. США), що стимулює еміграцію — це відображається в підготовці вчителів: університети, реформовані за Болонським, продукують педагогів з недостатньою підготовкою, посилюючи кризу в НУШ (недостатнє навчання вчителів, вигорання).

Інтелектуальна стерилізація шкільної освіти в Україні є результатом комбінації воєнної агресії та реформ, натхнених Болонським процесом, що призводить до ерозії культурної ідентичності, зниження якості та демографічної кризи. Шкода Болонської системи — від бюрократизації до культурної уніфікації — непрямо поширюється на середню освіту через НУШ, перетворюючи школу на інструмент стандартизації, а не креативності.

Довгострокові наслідки: втрата покоління, здатного до інновацій, та загроза національній суверенності. Для протидії необхідні децентралізація, збільшення фінансування (до 2% ВВП на освіту) та націоналізація програм, з акцентом на

повернення емігрантів та антиіндоктринацію. Без цих заходів Україна ризикує стати периферійною територією в глобальному освітньому просторі, де інтелектуальний потенціал слугуватиме чужим інтересам.

9 Механізми інтелектуальної стерилізації вищої освіти

Інтелектуальна стерилізація вищої університетської освіти в Україні є системним процесом ослаблення науково-педагогічного потенціалу через неефективне керівництво, бюрократизацію та надмірне навантаження на викладачів.

Інтелектуальна стерилізація, як аналітична категорія, позначає навмисне або структурне виснаження когнітивного та творчого ресурсу суспільства через освітні інституції, що призводить до втрати здатності до самостійного наукового та культурного розвитку. У контексті вищої університетської освіти України цей процес набуває особливої гостроти в пострадянський період, посилений воєнними викликами з 2022 року. Згідно з даними Міністерства освіти і науки України, кількість науково-педагогічних працівників скоротилася з 150 тис. у 2010 році до 120 тис. у 2024-му, зумовлена еміграцією, вигоранням та неефективним управлінням [10].

Ключовим механізмом стерилізації є домінування в керівництві вищих навчальних закладів (ВНЗ) осіб без наукового бекграунду — часто політологів, юристів чи адміністраторів, — які, керуючись бюрократичними нормами Болонського процесу та національними рейтингами, нав'язують викладачам вимоги до публікаційної активності (наприклад, 2–3 статті на рік у Scopus-індексованих журналах) без зменшення педагогічного навантаження. Це створює парадокс: наука стає «формальністю», а не рушійною силою розвитку. Зробимо аналіз цього феномену, спираючись на емпіричні дані, та порівняємо навантаження викладачів в Україні з Польщею та Канадою, аби висвітлити структурні диспропорції.

Адміністративне керівництво ВНЗ в Україні часто формується не за критерієм наукової компетентності, а за політичними чи номенклатурними принципами, що суперечить принципам академічної автономії, закріпленим у Законі «Про вищу освіту» (2014). За даними Державної служби статистики України, понад 60% ректорів та проректорів у 2023–2025 роках не мали активних публікацій у рецензованих журналах за останні п'ять років, натомість фокусуючись на адміністративних функціях. Таке керівництво, керуючись зовнішніми рейтингами (наприклад, QS World University Rankings чи національним рейтингом МОН), вводить квоти на наукову продуктивність: викладачі, асистенти та доценти зобов'язані публікувати 1–2 статті щорічно, професори — 3–4, з акцентом на англomовні видання. Однак, на відміну від європейських практик, це не супроводжується зменшенням педагогічного навантаження, що фіксується в Наказі МОН № 775 (2020) про нормування праці.

Цей підхід призводить до «парадоксу продуктивності»: викладачі витрачають 40–50% робочого часу на підготовку статей, часто «за замовчуванням» через платні сервіси, замість фундаментальних досліджень. Емпіричні дослідження, проведені Українським інститутом освітньої політики (2024), фіксують зростання вигорання серед академічного персоналу на 35% з 2020 року, зумовлене хронічним перевантаженням: середній робочий тиждень — 55–60 годин, з яких лише 10–15% — на науку.

Приклади ілюструють системність: у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (КНУ) у 2023 році ректорат запровадив «публікаційний бонус» (до 20% зарплати), але без скорочення годин на лекції, що призвело до зростання плинності кадрів на 15%.

Аналогічно, у Харківському національному університеті імені Каразіна під час воєнного стану (2022–2025) адміністративний тиск на «Scopus-нормативи» зберігся,

попри руйнування лабораторій, змушуючи викладачів дублювати зусилля в умовах онлайн-навчання.

Наслідки стерилізації багатогранні: зниження якості дисертацій (лише 25% захищених докторів філософії у 2024 році мали оригінальні емпіричні дані), еміграція молодих науковців (понад 20 тис. з 2022 року) та культурна десуб'єктивація, де університети перетворюються на «сервісні центри» для ринку праці, а не осередки критичного мислення. Болонський процес, адаптований через кредитно-модульну систему, посилює цей ефект, перетворюючи освіту на «компетентнісний конвеєр» без простору для творчості.

Висновки

Концепція «епістемологічної війни» Ліндона Ларуша інтерпретує історичний розвиток як конфлікт між креативною (платонівсько-лейбніівською) та емпіричною (аристотелівсько-олігархічною) парадигмами пізнання. В Україні після 1991 р. перемога емпіричної моделі проявляється через «інтелектуальну стерилізацію» — системне блокування відтворення знань шляхом недофінансування (R&D ~0.3% ВВП у 2025 р.), еміграції (5–6 млн осіб, з яких значна частка інтелектуалів), руйнування інфраструктури війною (понад 3 790 закладів, \$13.4 млрд збитків) та неефективних реформ (Болонський процес, НУШ). Періодизація (1991–2026 рр.) демонструє чотири хвилі відтоку мізків, кумулятивну втрату 70–80% наукового потенціалу та деградацію освіти на всіх рівнях. Без інтервенцій до 2030 р. прогнозується перетворення України на «інтелектуальну пустелю» з посиленням зовнішньої залежності та загрозою національній ідентичності.

Рекомендації

1. *Фінансування:* Підвищити видатки на R&D до 2% ВВП та на освіту до 7% ВВП до 2030 р., з пріоритетом фундаментальних досліджень та реконструкції.
2. *Освітні реформи:* Забезпечити університетську автономію, скоротити бюрократію Болонського процесу, посилити національний компонент у НУШ та глибину навчання.
3. *Репатріація талантів:* Запровадити програми «кровообігу мізків» з грантами, податковими пільгами та стимулами для повернення (ціль — 20% репатріації до 2028 р.).
4. *Антикорупція та управління:* Формувати керівництво ВНЗ за науковими критеріями, зменшити навантаження викладачів та запровадити незалежний моніторинг.
5. *Міжнародна співпраця:* Використовувати допомогу (World Bank, ЄС) для суверенних проєктів, уникати боргової залежності та розвивати технологічні альянси.

Реалізація вимагає політичної волі; інакше стерилізація стане незворотною, блокуючи креативне відродження нації.

Використані джерела

1. LaRouche, L. R. (1970–2010-ті). Твори в Executive Intelligence Review (EIR).
2. Becker, G. S. (1964). *Human Capital*. University of Chicago Press.
3. OECD & World Bank (2022–2025). Звіти про освіту та brain drain в Україні.
4. Міністерство освіти і науки України (2024–2025). Статистика еміграції та фінансування.
5. Detector Media (2010–2020-ті рр.). Критика Болонської системи в Україні як форми мімікрії з невідповідністю ринку праці.
6. SalaryExpert & Glassdoor (2025). Зарплати викладачів.
7. Global Innovation Index 2025 (WIPO). Дані про R&D України.
8. Sachs, A. Концепція «кровообігу мізків».

9. World Bank. (2025). Research and development expenditure (% of GDP) - Ukraine.

10. МОН України. (2024). Report on Higher Education Quality.

Далі буде